

ԿԱՐԻՆԵ ՍԱՀԱԿՅԱՆ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ՏՈՆԵՐԻ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԱՎԱՆԴՈՒՅԹԸ ԿՈՒՄԱՅՐԻՈՒՄ

ՄԵԾ ՊԱՀՔ (ՄԵԾ ՊԱՍ)

Բուն բարեկենդանին հաջորդող մեծ պատի առաջին օրվա ամենակարևոր իրադարձությունը ախալոճի երևան գալն էր: Ջատկից յոթ շաբաթ առաջ, տան մեծը (տատը) վերցնում էր մի հատ ախա կամ կարտոֆիլ, վրան ամրացնում էր յոթ փետուր: Ամեն կիրակի, եկեղեցուց վերադառնալուց հետո, հանում էին փետուրներից մեկը՝ մինչև մեծ պատի վերջանալը: Յոթերորդ շաբաթը հանում էին վերջին՝ կարմիր փետուրը:

ՄԻՋԻՆՔ (ՄԻՋՈՆՔ)

Մեծ պահքի կիսվելը կոչվում է Միջինք: Մեծ պատից երեք շաբաթ անց յոթեքշաբթի օրը միջինքն էր:

Միջինքի ուրբաթ երեկոն կոչվում է «Քառասուն մանկունք»: Հավաքվում էին աղջիկները մեկի տանը և ծունր դնում 40 մանկանց համար:

Քառասուն մանուկ, քառասուն կուս,
Քառասուն մանկան բարեխոս,
Լիճքը, լիճքը, լճքեցավ,
Քառասուն մանուկ թըմմեցավ:

Ամեն մանուկի համար 40 անգամ ծունր էին դնում և վեր կենում: Այսպես ամբողջ գիշերը $40 \times 40 = 1600$ անգամ ծունր դրած էին լինում:

Առավոտյան այս աղջիկները միմյանց գլուխ էին լվանում ի հիշատակ 40 մանկանց և գնում էին եկեղեցի: Եկեղեցում մեծ կոնքի մեջ ջուր էր լըցված, որի ներսում շրջագծով կացված էին 40 մումեր, մումերը վառվում էին այնքան, մինչև պարավելը և ընկնում էին թափ մեջ, դա քառասուն մանուկների խեղդվելու հիշատակին էր նվիրված:

ԾԱՂԿԱԶԱՐԴ (ԾԱՌԶԱՐԴԱՐ)

Ծաղկազարդը մեծ պասի մախավերջին կիրակնօրյա տոնն էր: Այդ օրվա ծիսական արարողությունների մեծ մասը նվիրված էր գարնան զարթոնքի և ցանքի մախապատրաստություններին: Ալեքսանդրապոլցիները ծաղկազարդը «ծառզարդար» են կոչում: Այդ օրը եկեղեցում օրհնում էին ուռենու ճյուղեր: Արարողության մեջ գլխավորը Անդաստանն էր, երբ եկեղեցու ատյանում խաչ ու ավետարանով և թափորով օրհնվում էր ձիթենյաց ոստը (մեզ մոտ ուռենու դալար ճյուղը), որպեսզի «օրհնեսցի և պահպանեսցի արեւելեան, արեւմտեան, հարաւային և հիւսիսային կողմն աշխարհի: Վանքս, անապատս, քաղաքս, գիւղս, եւ բնակեալ ժողովուրդ ի սոսա»:

Կիրակի օրը օրհնած ճյուղը բաժանում էին ժամավորներին: Մարդիկ տանում էին տները և դնում ցորենի ամբարը, որ օրհնություն լինէր հացին: Երբեմն էլ օրհնած ճյուղը դնում էին ջրի մեջ և այդ ջուրը խմեցնում էին վախեցածին:

Ծառզարդարին գնում էին եկեղեցի, օրհնած ճյուղ բերում նորահարսների համար, եթե շատ բողբոջներ ունենար ճյուղը, հղի կինը տղա կունենար, չէ՛ որ տղան է օջախ ծխեցնողը, բարիք տվողը:

Ինչպես Քրիստոսին, որպես եկեղեցու փեսայի, դիմավորեցին ոստերով, այդ օրն էլ հայ ընտանիքներում իրենց հարսներին դիմավորում էին նման ծեսով և մաղթանքներով:

Եկեղեցուց բերված ճյուղը դառնում էր տան համար հիշատակի բազմախորհուրդ մի զարդ, նորը բերվելուց հետո գրավում էր հնի տեղը, իսկ վերջինս պահվում էր որոտներն ու կարկուտները փարատելու համար: Հին ճյուղն այրում էին արտերի վրա, որպես ավետումը վերազարթոնքի, մի նոր տարեշրջանի:

Կիրակի առավոտյան միայն տղա երեխաները ուռենու դալար ճյուղերը ձեռքներին կամ ծիծեռնակ պտտեցնելով (թիթեղյա, ատամնավոր ծաղկեպսակ հիշեցնող սարք, երկար կոթով) շրջում էին տնից տուն և երգում:

Ծեռ-ծեռ ծիծեռնակ,
Աստծու հալալ պիպեռնակ,
Ընկերս ընկալ ծովը,
Ծովեն ելալ ծիրանը,
Խունկ առեք, մոմ առեք,
Իմ կարմիր հավկիթս գտեք:

Տնեցիները երեխաներին տալիս էին հավկիթ, շաքար, հատիկ (հատիկ էին տալիս, որ արտերն անձրև գար):

ԶԱՐԶԱՐԱՆԱՑ ԾԱԲԱԹ

Ծաղկազարդին հաջորդում է Զարչարանաց շաքարը: Ժողովուրդը այն կոչում է Ավագ հինգշաբթի:

Այդ օրը գնում էին նորահարսներին «դարձ բերելու»: Լույս աչքով, արևով պիտի բերեին, և հենց եկեղեցու զանգերը հնչեին, հարսին տանից դուրս էին հանում:

Ավագ հինգշաբթի Ավագների տոնն է: Այդ օրը անպայման «խնոցի» էին հարում, կոթան հավերին թուխս էին դնում, թխամորը նստեցնում էին սև «խորոզ» ունեցողի ձվերի վրա, որ տան նորահարսն էլ պտղավորվեր, օջախին բազմունք բերեր: Մածուն պիտի մերեին (մածուն մերոց), «այդ օրը մերան պիտի բռնես, որ տանըդ օրհնանք և մաքրություն լինի»:

Չարչարանաց շաբաթին հարսները լույս առավոտից մինչև ուշ գիշեր խմոր պեսոք է հունցեին, որպես նշխարք Քրիստոսի մարմնի: Այդ օրվա շնորհքով այդ գիշեր ծնվածներին Հարություն էին կոչում՝ ի պատիվ Քրիստոսի հարության: Ժողովրդական ավանդական պատկերացմամբ այդ օրը ծնատոն էր՝ հղի հարսը ոչ մի գործ չպիտի աներ, որ ծնվող երեխայի մարմնի մասերը ծուռ չլինեին: Գլուխ չէին լվանում, որ չգժվեին, օճառ չէին գործածում, որ կսկիծ չտեսնեին, յոթ հավկիթ էին խաշում, կիրակի օրը ուտում, որ ատամները չցավեին, չհիվանդանային գոտկատեղի ցավով:

Հնում հավատում էին, որ Զատիկի իրիկունը ծնվածը իմաստուն է լինում, այդ գիշեր մատաղ էին անում, և եթե այդ մատաղի՝ «մալի թիակի» ոսկորը թրջեին մեռոնաջրով և կնքեին երեխայի ձեռնադրությամբ եկեղեցու օթևանում, ապա երեխան գուշակելու ունակություն կունենար:

Զատկվա ամբողջ շաբաթը ով ինչ ցանկանար՝ կիրականանար և տեսած բոլոր երազները նույնությամբ կկատարվեին: Ծաբաթ օրը տանը ոչինչ չպեսոք է կոտրվեր. գարնան հույսն ու հավատը դրա մեջ էր:

Ավագ շաբաթին չէր կարելի մեղք գործել՝ սիրտ կոտրել, վիրավորել, նմանիդ վշտացնել, առիթ տալ, որ ինքն էլ մեղք գործի, որովհետև «սուսունքի» (լոռության), ներհայեցության, նպատակամղվածության, իրականացումների շաբաթ էր: Հին հայերը այդ օրը հաշտվում էին, չէ որ գնալու էին հաղորդվելու և հաց ցանելու, «որովհետև Քրիստոս պատարագեալ բաշխի ի միջի մերում», այսինքն՝ Քրիստոսն է, որ այդ օրը զոհվում և որպես հաց բաշխվում է մեզ համար:

Զատկվա հաց թխելիս, որքան էլ տանը ալյուր շատ լիներ, ցորեն էին մաղում: Ցորենը մաղով անցկացնելիս (մաղժաժ), առաջին մաղբաժնից մի բուռ դնում էին Քրիստոսի համար, մի բուռ հիվանդ հարևանի համար, մի բուռ նորաստեղծ ընտանիքի համար, մի բուռ... և այսպես յոթ տուն: Այսինքն՝ հաց տուր, որ հաց բերի:

Այդ օրը հավաքվում էին հարազատները, գրուցում էին, գիշեր էին անցկացնում, չոր մրգերից պատրաստած ըմպելիք էին խմում (խոշաք), որպես ուրախության նշան, կորիզները կոտրում էին շրխկացնելով: Հյուրերը մաղթանքներ էին տալիս տանտիրոջը և հեռանում: Երբ վերջին հյուրն էր հեռանում, տանտիրուհին ճիպոտ էր ջարդում (ճիպոտի ջարդ), դրանով կոտրելով չարը կամ չարականների տրամադրվածությունը:

Ավագ հինգշաբթի օրը եկեղեցուց բերված օրհնած կարագը քսում էին աչքերին և ճակատին, մարմնի հիվանդ մասերին, որ լավանան, մի կտոր էլ դնում էին յուղի կարագի մեջ, որ տարին օրհնաբեր լինի:

Այդ օրը դարբինները մեխ էին ծեծում, յոթ փողոցի տների դռներից հավաքած երկաթից շինում էին չարխափան իրեր, որպեսզի երեխաներն ու կանայք չարից ազատ լինեին:

ՍՈՒԳ ՈՒՐԲԱԹ (ՀՈՒԴԻ ՈՒՐԲԱԹ)

Ավագ ուրբաթը կոչում են Հուդի ուրբաթ: Այդ օրը սգի օր էր, ծոմ էին պահում, կանայք կար էին անում, երեխաները ասեղով փորում էին հողը, հող էին խաղում, որպեսզի Հուդայի աչքը հանեին, իբր տանջում էին նրան: Իսկ հարսները անպայման ձեռնարկում էին մեծ լվացք Հուդային մրմուռ պատճառելու նպատակով: Սուգ ուրբաթին անպայման պետք է հողը փորեին, արտևորը գնում էր արտ կոճղեզ հավաքելու (կոճղեզ, որը սպիտակ էր ու նման աչքի: Այն գտնելու համար անհրաժեշտ էր հողի հետ երկար աշխատել, փորփրել):

Այդ օրը եկեղեցում խաչ չէին հանում, որովհետև երկինք-գետին խաչված է, ծունր չէին դնում, որովհետև Քրիստոսը խաչին է, չէին համբուրում, որովհետև Հուդան համբույրով մատնեց Տիրոջը, համբուրողը Հուդային է համբուրում:

Թ Ա Թ Ա Խ Ո Ւ Մ

Զատիկի շաբաթ օրը ժողովրդի մեծ մասը ծոմ էին պահում, առավոտյան գնում էր եկեղեցի (ծաղիկ-ծաղիկ հագած) ճաշակվում՝ հաղորդություն առնում և գալիս էին տուն: Հաց չէին ուտում այնքան ժամանակ, մինչև չհնչեին եկեղեցու զանգերը, դողանքը ազդարարում էր Պասելը, արդեն կարելի էր գնալ տուն և ճաշակել այն բարիքը, որը օրհնված էր համարվում: Դա թաթախման կամ խթման երեկոն էր, որը պետք է կատարվեր արև-լուսով. «զատիկը արև-լուսով, ծնունդը՝ ճրագ լուսով, Պասերը լուծում էին հավկիթով և նայում արևին, որ արևով ուտեն:

Սարիղամիշի փայտից, սրբատաշ մեծ, երկար, սպիտակ սփռոցով սեղանի մեջտեղում դրվում էր նախօրոք գարի ցանված սինին, շուրջը շարում էին նախշված ձկերը, գույների մեջ պետք է անպայման պահպանվեր յոթ գույնը, իսկ կարմիրն ու կանաչը պարտադիր էին: Կարմիր, որովհետև Քրիստոսի արյունն էր, կանաչ, որովհետև գարուն էր: Բարձր ունկերով սկահակների մեջ դնում էին գլուխը գաթա (Բուրմա, դաթով, բոխչա), սահան չորակի, կտրատած շաքար լոխումի: Սինիների մեջ՝ թոնրի եփած փախլավա: Սեղանին դրվում էր «ջեյեզով փլավ», ձուկ, տապակած պատեղ, լոբի, կարմիր գինի, միս չէին ուտում՝ նավակատիք էր. «զատկե զատիկ է, նավակատիք է»:

Շաբաթ երեկոյան թաթախումից հետո տղամարդիկ տանից դուրս էին գալիս և կրակում, դրանով ճանապարհ էին դնում մեծ պասը:

Զատիկը շարժական տոն է, այն հանդիպում է գարնան գիշերահավասարից հետո, լուսնի լրումին և լինում է լուսնի լրման մերձավորագույն կիրակին: Զատիկը լինում էր ապրիլ ամսին, այդ ամսին էլ դուրս էին գալիս «զատիկ» կոչված կարմիր՝ սև պուտիկներով միջատները, գրեթե այդ օրը բոլորը հագնում էին նոր շորեր՝ ոտքից գլուխ: Եվ մեկը մյուսին փոխանակ ասեր «բարով մաշես» ասում էր. «զատիկը վրեդ ծոտել է» կամ զատիկի տոնը ի նկատի ունեին, կամ միջատ զատիկը: Իսկ միմյանց մաղթում էին այսպես.

Աչքով միշտ զատիկ տեսնի,
Այ ու խաշխաշ շորով հարսիկ (տ. հարսնիք).
Էս տառույր ձեր տունը լինի,
Ձեր տունըն էլ միշտ հարսնիք լինի:

ԶԱՏԿԻ ԿԻՐԱԿԻ

Զատնի կիրակի օրը վերջին (ախարի) կիրակին էր: Մատաղ էին անում երինջ, (զարդարված չոր մրգերով ու գունավոր քարերով) մոզի, արջառ, մատաղը եփում էին մեծ կաթսաների մեջ, գիշերը, դրսում, որպեսզի զոհաբերության խորհուրդը ելնի առ Աստված: Առավոտյան բարի լույսին, «փարխաջներով» բաժանում էին այն:

Ժողովրդի մեջ ընդունված էր նաև լավաշ հացի մատաղը:

Կիրակի առավոտյան սկսվում էր ձվկոտորուկը: Նախօրոք աման հալերին մածնաջուր էին տալիս, որ ամուր կճեպով ձու ամենին: Մեկ ամսից

Տանը անեցրած գարի, որի մեջ դրվել են զատկական ձվերը

ավել ձվերը, որոնք պետք է խաղացվեին, դրվում էին աղի կամ աղաջրի մեջ: Բակերում երեխաները հավկիթ էին խաղում: Հավկիթը պահվում էր ափի մեջ, բռունցքի ձևով, ծայրը դուրս թողնելով, որին պետք է խփեր դիմացինը մեկ ուրիշ ձվի գլխիկով: Կամ էլ բարձր թեք տեղից «դար տեղից» հավկիթ էին գլորում. հաղթում էր այն ձուն, որը գլորվելու ընթացքում չարդում էր մյուսին, բայց ինքը չէր կոտրվում: Ում հավկիթը որ հաղթող էր, տանում-թաղում էին այն արտում (դհուլ-գուռնայի նվագակցությամբ), որը նախորդ տարին նվազ բերք էր տվել:

Զատկվա առաջին ձուն օրհնել էին տալիս յոթ հոգու և խփում էին բակ դուրս բերված լծկան անասունների ճակատին, որպեսզի չարը խափանվի: Այդ ձուն զարդարված էր լինում և պատկերում էր եզան գլուխ (դա արվում էր խմորի գնդիկների օգնությամբ): Պատրաստում էին զատկըվա Նուրին՝ այն ձուն, որը կախվում էր պատից և ամեն մի հյուր պետք է ողջուներ նրան ու նոր տուն մտներ: Այն պատրաստվում էր եփած չնեբկած ձվից: Այլուրի խյուսով ծլած ցորենի հատիկները ամրացնում էին ձվի գլխիկին և այնպիսի տպավորություն էր ստեղծվում, թե դրանք մազերն էին: Աչքերի տեղը կպցնում էին կանաչ ուլունքներ, որ զատկվա Նուրին կանաչ գարուն բերեր:

Այդ օրը անպայման սեղան էին դնում, իրար տուն այցելում միայն տղամարդիկ, ներս մտնողը ասում էր.

—Քրիստոս հարչավ ի մեռելոց,

Պատասխանն էր.—Օրհնչալ է հարությունն Քրիստոսի:

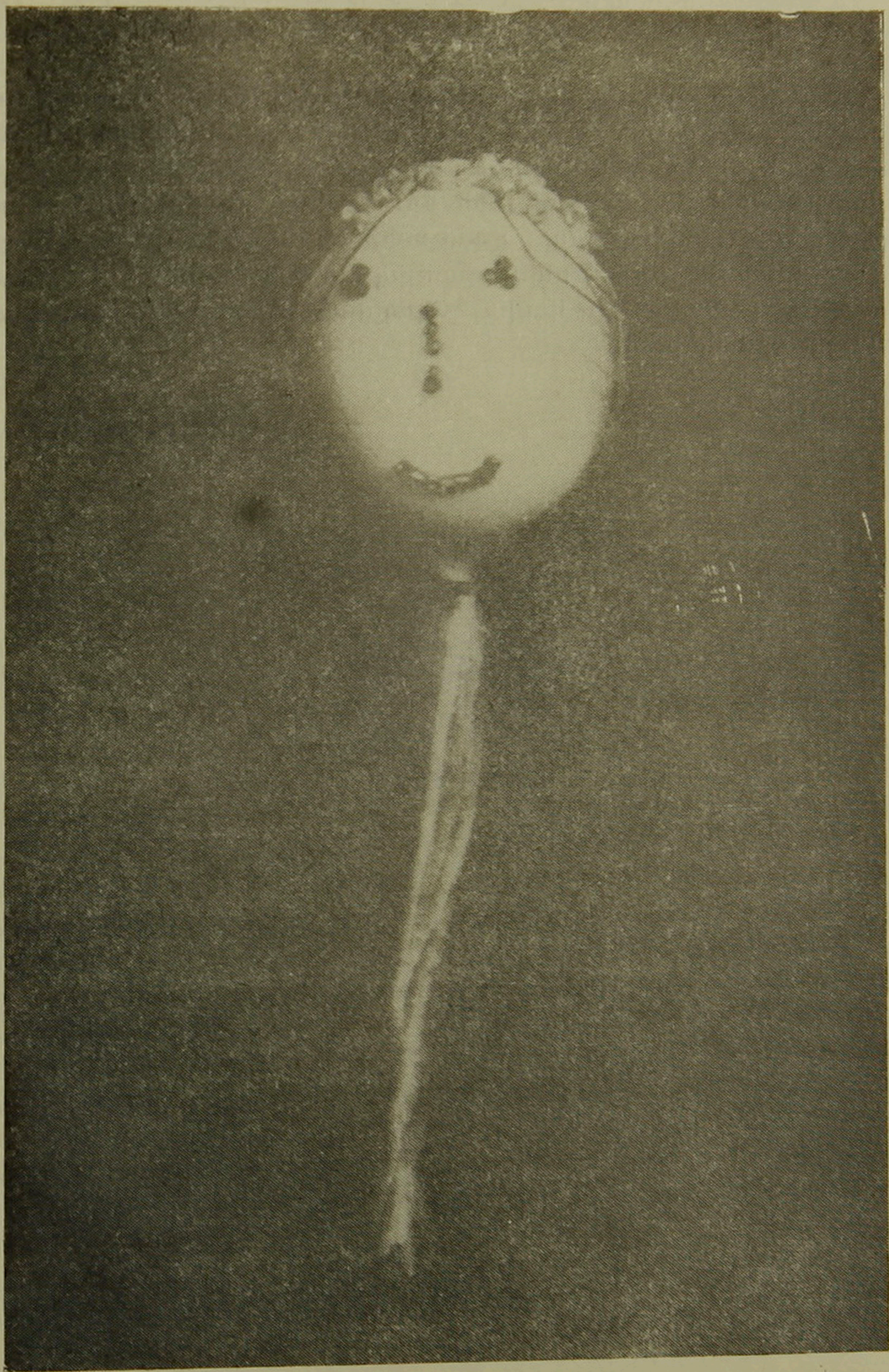
Կիրակի օրվանից քահանաները տնօրհնեք էին պատվում, քահանան տիրացուի հետ կատարում էր օրհնության ծեսը, սենյակը լցնելով խունկի բույրով: Նրանք սեղանի վրա թողնում էին մի նշխարք, որը պատրաստված էր անթթխմոր հացից և վրան դաջված էր Քրիստոսի խաչելությունը և հարությունը: Նշխարքը դրվում էր պարենի, յուղի մեջ որպես մշտամյա օրհնություն: Գիրքը մոտեցնում էր, համբուրում էին ավետարանի վրայի խաչը և քահանայի աջը:

Մ Ե Ռ Ե Լ Ո Ց

Երկուշաբթի մեռելոց էր, հարազատները այցելում էին հին ու նոր ննջեցյալներին, գերեզմանները օրհնել էին տալիս, խունկ ու մոմ ծխեցնում: Ծատերը իբր ննջեցյալներին բաժին, իրենց հետ վերցնում էին չնեբկված ձվեր:

ԿԱՆԱԶ-ԿԱՐՄԻՐ ԿԻՐԱԿԻ

Զատկի տոնակատարությանը հաջորդող կիրակիները «գունավոր կիրակիներն են» Հայկական եկեղեցին զատկին հաջորդող կիրակին անվանում է կրկնազատիկ, սա նշանակում է, որ կրկնվում են զատկական ուրախություններն և տիրող հոգևոր մթնոլորտը: Կրկնազատիկը իր մեջ բովանդակում է կյանքի վերանորոգության խորհուրդը:

Զատկվա Գուրի

Զատիկից հետո եկող երկրորդ կիրակին ծանոթ է տոնացույցի մեջ Աշխարհամատրան անունով, ժողովուրդը այն կոչում է կանաչ կիրակի՝ խորհուրդ կյանքի։ Կյանքը իր նախնական ձևի մեջ կանաչ գույնով է հանդիպում, որը մարմնավորում է կյանքի հարությունը և մշտնջենական գոյությունը։ Կանաչ կիրակին հաջորդում է կարմիր կիրակին։ Կարմիր կի-

րակին մեզ այցելում է ապրիլին կամ մայիսին, այսինքն տարվա այն եղանակին, երբ նոր վերազարթնած բնական կյանքը պայքարի է ելնում ցրտի դեմ:

Կանաչ-կարմիր կիրակիին այցելության էին գնում նորահարսներին: Զատիկի բարիքներից բաժին էին տանում նրանց: Նորահարսներին տարվող **սինին** պետք է վերցնեին կույս աղջիկները, սինիների մեջ դրված էին լինում միրգ, **փախլավա**, **շաքար լոխումի**, ներկած հավկիթներ կենտ թվով: Հավկիթը ներկում էին ավելուկի, **դանթափի** ջրով, սոխի կճեպով, իշակաթնուկով (կապույտ ծաղիկ): Սինին զարդարում էին շաքարից շինված ձվերով, որոնց վրա ծաղիկներ կային, նկարված Քրիստոսի, Աստվածածնի, հրեշտակների պատկերներ:

